

זאיר: מקור המשבר-עושר המחצבים

מאחורי מלישתן של יחידות קטאנגיות לשעבר על עיר המיכרות קולוואזי, תוך ביצוע טבח מחריד בלבנים, עמדו כנראה קובה ומורח גרמניה * הללו, בהשראת בריה"מ, מעוניינות למוטט את מישרו הפרו-מערבי של הנושיא מובוטו ולהביא להשתלטות קומוניסטית על איזור בו נמצאות עתודות-מחצבים מן הגדולות בעולם

מאת ד"ר עמיחוד ישראלי

מאז יוני 1960, המועד שבו הפורקה עצמאותה של קונגו הבלגית לשעבר (החל מ-1971 — זאיר), כמעט ולא ידעה מדינת ענק זו מרגוע. נמיות ספראטטיות, ריבוי קבוצות שכטיות ממוצא שונה, עושר אגנתי במחצבים נדירים, מועד רבות ויריבות בין-עצמית, אינטרסים בלתיים מנוגדים, קשיים ומגבלות גיאוגרפיים בישים השליטה המרכזית במדינה — כל אלה היו היבטים גורמי כקע, המאיימים על שלמות זאיר ותורי נים לערעורה המדינית-הברת.

זאיר משתרעת על יותר מ-214 מיליון קמ"ר בתחומי אפריקה המשוונית והטרופית ואוכלוסיה נאמדו 26.5 מיליון נפש (1977). כשהם כוללים ערב-רב של שבטי הבאנטו (13 פראציות שבטיות). כ-100 אלף פיגמאים-נגסים, המתגוררים בשולי יערות העד, וכן שבטים סודאניים בצפון-המדינה, שבטים גילואדיים באגפה הצפון-מזרחי, ומספר שבטים ממוצא חמי — במזרח. לתושבי המדינה יש לצרף למעלה ממיליון זרים, מחציתם אירופים (בלגיים, צרפתים, בריטים וכן אמריקאים).

הלבנים פועלים מהמוקדים העירוניים של מדינת-הענק, בראש ובראשון קינשאסה הבירה (למעלה מ-2 מיליון אוכלוסין ב-1977), ומעריה-מיכרות המחצבים הפזורות בחבליה השונים, ובעיקר

נשיא זאיר — ג'וזף מובוטו קורס-צניחה בישראל

בחבל שאבה, היא קטאנגה שב דרום-המדינה. חבל זה על מרכי זיו המינהליים (בירתו, לובומי באשי — אליזבטוויל בעבר — מאכלסת כחצי מיליון תושבים, וכן קולוואזי — מוקד מיכרות הנהושת.

חבל שאבה שונה מכל חבלית של זאיר: הוא משתרע על כחצי מיליון קמ"ר בשוליה הדרומיים של המדינה, גובל באנגולה הפרו-קומוניסטית שב שליטה קובאנית ובזאמביה ה שחורה (צפון-רודיזה לשעבר). ברוחב גיאוגרפי של 10° מדרום לקו המשווה ובמרחב של מרות אבן-חול, הרי גרניט וסלעים מטמורפיים נוושיא מחצבים — חורג חבל שאבה מאגן נהר הקונגו, על אקלימו המשווני-הגשום ויערות-העד העושרים אותו. אקלים חבל שאבה הינו טרופי-מתון וקריר יחסית, הן מחמת גובהו (700—1300 מ') והן מחמת ריחוקו מקו המשווה (כ-1,100 ק"מ). זהו איזור עתיר-מחצבים, אחד מיחידה הסגולה שבעולם, הן בעתודותיהם והן בנדירותם וביוקרים. בחבל שאבה מצויים בשפע — נחושת וקובאלט (המיכרות הגדולים והשופעים ביותר בעולם), אוראניום, כסף, אבץ, בדיל, מנגן, ברזל, עופרת ומיכרות פחם.

טיפוח הצבא והרחבתו

ההתפוכות הפנימית החלו מיד עם מתן העצמאות. לזומומבה, שכינה כראש-הממשלה, הועיק את יחידות הארם למניעת פרישתו של חבל שאבה, בראשות צ'ומבה. יחידות הארם נמנעו מעימות ישיר עם ה'גדרמריה הקטאנגית בהשפעת הממתנת של ארה"ב ובלגיה. פנייתו של לזומומבה לבריה"מ סימנה את תחילת המלחמה הקרה הבין-גושית על קונגו. קסאוובו וצ'ומבה כרתו ברית אדי-הוק למיגור לזומומבה (ספטמבר 1960). שהודח ונכלא ע"י הרמטכ"ל דאז, קולונל מובוטו, הוסגר לקטאנגה ונרצח ע"י אנשי צ'ומבה (ינואר 1961). נאמני לזומומבה, שהתבססו בחבליה-המזרחי של המדינה מבריתם סטנליוויל (קיסאנגני), זכו לתמיכת בריה"מ וגרורותיה וראו עצמם כממשלה החוקית של המדינה. במרוצת השנתיים הבאות ניטשו מאבקי-כוח בין שלושת המוקדים היריבים — קינשאסה (ליאופולדוויל), סטנליוויל (בחבל המזרחי) ואליזבט וויל (בקטנגה).

הופעתו העצמאית למחצה של צ'ומבה בפרוס שנות ה-60 נתמכה ע"י אינטרסים כלכליים אדירים, וטופחה ע"י כינון ז'נרל מריה מנוסה. צ'ומבה הודח, כזכור, ע"י מובוטו בשלהי 1965, גלה לאירופה, נידון למות שלא בפניו, הוסגר לאלג'יריה (ביוני 1967) והוחזק בכלא עד למות-רציחתו.

הנשיא הנוכחי, ג'וזף מובוטו, דבק בתפיסה המדינית הריכוזית של פטריס לזומומבה ומטיל את יהבו על המערב. פועל יוצא מגישתו הינו טיפוח צבאו והרחבתו. לצה"ל חלק בלתי-מבוטל בהכשרת יחידות הצנחנים של צבא זאיר ומובוטו עצמו עבר פורמאלית קורס צניחה בישראל ואף קיים יחסים הדוקים עמו עד לניתוק היחסים בין מדינות אפריקה לישראל בשנת 1973.

צבא זאיר נחשב על הניר לצבא השלישי בגודלו באפריקה (אחרי צבאות ניגריה ואיתופיה), אולם יחסית לממדי הענק של המדינה ולתשתית התחבורתית הנחשלת — יעילותו ועצמתו מעוררים סימני שאלה רבים. כ-44 אלף חיילים מתנדבים בתוספת 20 אלף ז'נדרמים וכוחות מישרה מהווים את סך עוצמתו הכמותית של צבא זה. האוויריה בנויה על תוצרת צרפתית ועל 17 מטוסי "מיראז-3" כמטוסי קו ראשון. זרועות היבשה כוללות בסך הכל כ-40 אלף חייל, ובכללם — חטיבת שריון מתוגברת.

המורדים התאמנו באנגולה

עוצמה כמותית זו הייתה חסרת-אונים באביב 1977 שעה שחיילים קטאנגיים-לשעבר, שהתאמנו בחסות קובאנית באנגולה, פלשו לחבל שאבה מצד מערב. יחידות החי"ר האויריות החבל נפוצו לכל רוח, ואלמלא ההתערבות המוומנת של גדוד חיילים ממרוקו שהוטסו במטוסי-תובלה צרפתים והדפו את הפולשים, אין ספק שחבל שאבה העשיר היה מתנתק מהמדינה, הפלישה באביב אשתקד בווצעה, ככל הנראה, בכוחות מעטים ובציוד פרימיטיבי. אולם התמוטטותו של צבא זאיר לחבל שאבה לא הספיקה להפקת לקחים לעתיד לבוא. במאי 1978 חזר ונשנה המחוז, כאשר יחידות קטאנגיות לשעבר חזרו ופרצו לחבל שאבה והשתלטו על עיר-המיכרות קולוואזי תוך ביצוע טבח מחריד בלבנים, ככל הנראה, עמדו קובה ומורח-גרמניה מאחורי המיבצע הנוכחי.

אולם מעבר לפעילות זו מצטיירת תמונה עגומה למדי בואיר בכלל ובחבל שאבה בפרט: צבא זאיר אינו מסוגל לעמוד בפני פלישות של כמה מאות חיילים, שעברו אימונים אינטנסיביים באנגולה; הצלחת הפולשים הייתה מלאה אלמלא סיוע החירום שהוענק לזאיר ע"י המרוקנים אשתקד והצרפתים והבלגים —

צנחנים מהכוח הבלגי-צרפתי ברחובות קולוואזי צבא זאיר שהוא השלישי בגודלו באפריקה — לא עמד במבחן

השאת; שכירי-החרב הקובנים, הפעילים כיום באיתופיה ובארית-ריאה, אינם הייבים להתערב בפועל על מנת למוטט את מישרו הפרו-מערבי של מובוטו; ואחרון-אחרון, ניתוקו של חבל שאבה מרפובליקת זאיר יערער כליל את התשתית הכלכלית-כספית של המדינה; השתלטות מימשל קומוניסטי על חבל זה עלול לסמן את ההישג החשוב ביותר של בריה"מ וקובה ביבשת השחורה.